

ગ્રંથ સમાપ્તિ અને અંતિમ પ્રશસ્તિ

(ચોપાઈ)

ભયૌ ગ્રંથ સંપૂર્ન ભાસ્વા ।
વરની ગનથાનકકી સાસ્વા ॥
વરનન ઓર કહાંલૌં કહિયૈ ।
જથા સકતિ કહિ ચુપ હૈ રહિયે ॥૧॥

અર્થ :-ભાષાનો સમયસાર ગ્રંથ સમાપ્ત થયો અને ગુણસ્થાન અધિકારનું વર્ણન કર્યું. એનું વિશેષ કેટલું વર્ણન કરીએ ? શક્તિ અનુસાર કહીને ચુપ થઈ જવું ઉચિત છે. ૧.

(ચોપાઈ)

લહિયે ઓર ન ગ્રંથ ઉદધિકા ।
જ્યૌં જ્યૌં કહિયૈ ત્યૌં ત્યૌં અધિકા ॥
તાતૈં નાટક અગમ અપારા ।
અલપ કવીસુરકી મતિધારા ॥૨॥

અર્થ :-ગ્રંથરૂપ સમુદ્રનો પાર પામી શકાતો નથી, જેમ જેમ કથન કરતા જઈએ તેમ તેમ વધતો જ જાય છે, કારણ કે નાટક અપરંપાર છે અને કવિની બુદ્ધિ તુચ્છ છે. ૨.

વિશેષ :-અહીં ગ્રંથને સમુદ્રની ઉપમા આપી છે અને કવિની બુદ્ધિને નાની નદીની ઉપમા છે.

(દોહરા)

સમયસાર નટક અકથ, કવિકી મતિ લઘુ હોઈ ।
તાતૈં કહત બનારસી, પૂર્ન કથૈ ન કોઈ ॥૩॥

અર્થ :—સમયસાર નાટકનું વર્ણન મહાન છે અને કવિની બુદ્ધિ થોડી છે, તેથી પંડિત બનારસીદાસજી કહે છે કે તેને કોઈ પૂરેપૂરું કહી શકતા નથી. ૩.

ગ્રંથ મહિમા (સવૈયા એકત્રીસા)

જૈસૈં કોઝ એકાકી સુભટ પરાક્રમ કરિ,
જીતૈ કિહિ ભાંતિ ચક્રી કટકસૌં લરનૌ ।
જૈસૈં કોઝ પરવીન તારૂ ભુજભારૂ નર,
તૈરૈ કૈસૈ સ્વયંભૂરમન સિંધુ તરનૌ ॥
જૈસૈં કોઝ ઉદમી ઉછાહ મનમાંહિ ધૈર,
કૈરૈ કૈસૈ કારજ વિધાતા કૈસૌ કરનૌ ।
તૈસૈં તુચ્છ મતિ-મોરી તામૈં કવિકલા થોરી,
નાટક અપાર મૈં કહાંલૌં યાહિ વરનૌં ॥૪॥

અર્થ :—જો કોઈ એકલો યોદ્ધો પોતાના બાહુબળથી ચક્રવર્તીની સેના સાથે લડે તો તે કેવી રીતે જીતી શકે? અથવા કોઈ જળતારિણી વિદ્યામાં કુશળ મનુષ્ય સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરવા ઇચ્છે, તો કેવી રીતે પાર પામી શકે? અથવા કોઈ ઉદમી મનુષ્ય મનમાં ઉત્સાહિત થઈને વિધાતા^૧ જેવું કામ કરવા ઇચ્છે, તો કેવી રીતે કરી શકે? તેવી જ રીતે મારી બુદ્ધિ અલ્પ છે અથવા કાવ્ય-કૌશલ્ય ઓછું છે અને નાટક મહાન છે, એનું હું ક્યાં સુધી વર્ણન કરું? ૪.

બ્રુવ-નટનો મહિમા (સવૈયા એકત્રીસા)

જૈસે વટ વૃચ્છ એક, તામૈં ફલ હૈં અનેક,
ફલ ફલ બહુ બીજ, બીજ બીજ વટ હૈ ।
વટમાંહિ ફલ, ફલ માંહિ બીજ તામૈં વટ,
કીજૈ જો વિચાર, તૌ અનંતતા અઘટ હૈ ॥

૧. અહીં દૃષ્ટાંત માત્ર ગ્રહણ કર્યું છે.

તૈસૈ એક સત્તામૈ, અનંત ગુન પરજાય,
પર્જેમૈ અનંત નૃત્ય તામૈ ડનંત ઠટ હૈ।
ઠટમૈ અનંત કલા, કલામૈ અનંત રૂપ,
રૂપમૈ અનંત સત્તા, એસૌ જીવ નટ હૈ।।૫।।

અર્થ :-જેવી રીતે એક વડના ઝાડ પર અનેક ફળ હોય છે, પ્રત્યેક ફળમાં ઘણા બીજ અને પ્રત્યેક બીજમાં પાછું વડના ઝાડનું અસ્તિત્વ રહે છે અને બુદ્ધિથી વિચારવામાં આવે તો પાછું તે વડવૃક્ષમાં ઘણા ફળ અને પ્રત્યેક ફળમાં અનેક બીજ અને પ્રત્યેક બીજમાં વડવૃક્ષની સત્તા પ્રતીત થાય છે. આ રીતે વડવૃક્ષની અનંતપણાનો છેડો-પત્તો મળતો નથી. તેવી જ રીતે જીવરૂપી નટની એક સત્તામાં અનંતગુણ છે, પ્રત્યેક ગુણમાં અનંત પર્યાયો છે, પ્રત્યેક પર્યાયમાં અનંત નૃત્ય છે, પ્રત્યેક નૃત્યમાં અનંત ખેલ છે પ્રત્યેક ખેલમાં અનંત કળા છે અને પ્રત્યેક કળાની અનંત આકૃતિઓ છે,—આ રીતે જીવ ઘણું જ વિલક્ષણ નાટક કરનાર છે. ૫.

(દોહરા)

બ્રહ્મગ્યાન આકાશમૈ, ઉઢૈ સુમતિ યગ હોઢ।
યથા સકતિ ઉદ્દિમ કરૈ, પાર ન પાવૈ કોઢ।।૬।।

અર્થ :-બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપી આકાશમાં જો શ્રુતજ્ઞાનરૂપી પક્ષી શક્તિ અનુસાર ઉડવાનો પ્રયત્ન કરે, તો કદી અંત પામી શકતો નથી. ૬.

(ચોપાઈ)

બ્રહ્મજ્ઞાન-નભ અંત ન પાવૈ।
સુમતિ પરોછ કહાંલૌ ધાવૈ।।
જિહિ વિધિ સમયસાર જિનિ કીનૌ।
તિનકે નામ કહૌં અબ તીનૌં।।૭।।

અર્થ :-બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપ આકાશ અનંત છે અને શ્રુતજ્ઞાન પરોક્ષ છે, ક્યાં સુધી દોડ લગાવે? હવે જેમણે સમયસારની જેવી રચના કરી છે તે ત્રણેના નામ કહું છું. ૭.

(सवैया ओकत्रीसा)

कुंदकुंदाचारिज प्रथम गाथाबद्ध करि,
समैसार नाटक विचारि नाम दयौ है।
ताहीकी परंपरा अमृतचंद्र भये तिन,
संस्कृत कलस सम्हारि सुख लयौ है॥
प्रगट्यौ बनारसी गृहस्थ सिरीमाल अब,
किये हैं कवित्त हियै बोधिबीज बयौ है।
सबद अनादि तामैं अरथ अनादि जीव,
नाटक अनादि यौं अनादि ही कौ भयौ है॥८॥

अर्थ :—आने पड़ेलां स्वामी कुंदकुंदाचार्ये प्राकृत गाथा छन्दमां रच्युं, अने समयसार नाम राष्युं. तेमनी ज रचना पर तेमनी ज आम्नायना स्वामी अमृतचंद्रसूरि संस्कृतभाषाना कणश रचीने प्रसन्न थया. पछी श्रीमाण जतिमां पंडित बनारसीदासज श्रावकधर्मना प्रतिपालक थया, तेमणे कवित्तोनी रचना करीने हृदयमां ज्ञाननुं भीज वाव्युं. आम तो शब्द अनादि छे जव अनादि छे, नाटक अनादि छे, तेथी नाटक समयसार अनादिकाणथी ज छे. ८.

सुकविनुं लक्षण (चोपाई)

अब कछु कहौ जथारथ वानी।
सुकवि कुकविकी कथा कहानी॥
प्रथमहिं सुकवि कहावै सोई।
परमरथ रस वरनै जोई॥९॥
कल्पित बात हियै नहिं आनै।
गुरुपरंपरा रीति बखानै॥
सत्यारथ सैली नहिं छंडै।
मृषावादसौं प्रीति न मंडै॥१०॥

અર્થ :—હવે સુકવિ અને કુકવિની થોડીક વાસ્તવિક ચર્ચા કરું છું. તેમાં સુકવિની પ્રથમ શ્રેણી છે. તેઓ પારમાર્થિક રસનું વર્ણન કરે છે, મનમાં કપોળકલ્પના કરતા નથી અને ઋષિ-પરંપરા અનુસાર કથન કરે છે. સત્યાર્થ-માર્ગને છોડતા નથી અને અસત્ય કથનમાં પ્રેમ જોડતાં નથી. ૯-૧૦.

(દોહરા)

ઇંદ સબદ અચ્છર અરથ, કહૈ સિદ્ધાંત પ્રવાંન ।

જો ઇહિ વિધિ રચના રચૈ, સો હૈ સુકવિ સુજાન ॥૧૧॥

અર્થ :—જે ઇન્દ, શબ્દ, અક્ષર, અર્થની રચના સિદ્ધાન્ત અનુસાર કરે છે તે જ્ઞાની સુકવિ છે. ૧૧.

કુકવિનું લક્ષણ (ચોપાઈ)

અવ સુનુ કુકવિ કહૌ હૈ જૈસા ।

અપરાધી હિય અંધ અનેસા ॥

મૃષાભાવ રસ વરનૈ હિસતૌં ।

નઈ ઉક્તિ ઉપજાવૈ ચિતસૌં ॥૧૨॥

ચ્યાતિ લાભ પૂજા મન આનૈ ।

પરમારથ-પથ ભેદ ન જાનૈ ॥

વાની જીવ એક કરિ બૂઝૈ ।

જાકૌ ચિત જડ ગ્રંથ ન સૂઝૈ ॥૧૩॥

અર્થ :—હવે કુકવિ કેવા હોય છે તે કહું છું, તે સાંભળો. તે પાપી હૃદયનો બંધ અને હઠાગ્રહી હોય છે; તેના મનમાં જે નવી કલ્પનાઓ ઊપજે છે તેનું અને સાંસારિક રસનું વર્ણન ખૂબ પ્રેમથી કરે છે, તે મોક્ષમાર્ગનો મર્મ જાણતા નથી અને મનમાં ખ્યાતિ, લાભ, પૂજા આદિની ઈચ્છા રાખે છે. તે વચનને આત્મા જાણે છે, હૃદયનો મૂર્ખ હોય છે, તેને શાસ્ત્રજ્ઞાન નથી. ૧૨-૧૩.

(ચોપાઈ)

વાની લીન ભયો ડગ ડોલૈ ।
વાની મમતા ત્યાગિ ન બૌલૈ ॥
હૈ અનાદિ વાની જગમાંહી ।
કુકવિ બાત યહ સમઝૈ નાંહી ॥૧૪॥

અર્થ :-જતે વચનમાં લીન થઈને સંસારમાં ભટકે છે, વચનની મમતા છોડીને કથન કરતા નથી. સંસારમાં વચન અનાદિકાળના છે એ તત્ત્વ કુકવિઓ સમજતા નથી. ૧૪.

વાણીની વ્યાખ્યા

(સવૈયા એકત્રીસા)

જૈસે કાહૂ દેસમૈં સલિલ-ધારા કાંરજકી,
નદીસૌં નિકસી ફિર નદીમૈં સમાની હૈ ।
નગરમૈં ઠૌર ઠૌર ફૈલિ રહી ચહું ઓર,
જાકૈ ઢિગ બહૈ સોઝ કહૈ મેરૌ પાની હૈ ॥
ત્યૌંહી ઘટ સદન સદનમૈં અનાદિ બ્રહ્મ,
વદન વદનમૈં અનાદિહીકી વાની હૈ ।
કરમ કલોલસૌં ઉસાસકી બયારિ બાજૈ,
તાસૌં કહૈ મેરી ધુનિ ઈસૌ મૂઢ પ્રાની હૈ ॥૧૫॥

અર્થ :-જેવી રીતે કોઈ સ્થાનમાં પાણીની ધારા શાખારૂપ થઈને નદીમાંથી નીકળે છે અને પાછી તે જ નદીમાં મળી જાય છે, તે શાખા શહેરમાં જ્યાં-ત્યાં થઈને વહી નીકળે છે, તે જેના મકાન પાસે થઈને વહે છે તે જ કહે છે કે આ પાણી મારું છે, તેવી જ રીતે હૃદયરૂપી ઘર છે અને ઘરમાં અનાદિ બ્રહ્મ છે અને પ્રત્યેકના મુખમાં અનાદિ કાળનું વચન છે, કર્મની લહેરોથી ઉચ્છ્વાસરૂપ હવા વહે છે તેથી મૂર્ખ જીવ તેને પોતાની ધ્વનિ કહે છે. ૧૫.

(दोहरा).

ऐसे मूढ़ कुकवि कुधी, गहै मृषा मग दौर।
रहै मगन अभिमानमैं, कहैं औरकी और॥१६॥
वस्तु सरूप लखे नहीं, बाहिज द्रिष्टि प्रवांन।
मृषा विलास विलोकिकैं, करै मृषा गुन गान॥१७॥

अर्थ :-आ रीते मिथ्यादृष्टि कुकविओ उन्मार्ग पर यावे छे अने अभिमानमां भस्त थर्धने अन्यथा कथन करे छे. तेओ पदार्थनुं असली स्वरूप जेता नथी, बाह्यदृष्टिथी असत्य परिणति जेधने जूहुं वर्णन करे छे. १६-१७.

जूहुं गुणगान कथन (सवैया अेकत्रीसा)

मांसकी गरंथि कुच, कंचन-कलस कहैं,
कहैं मुख चंद जो सलेषमाको धरु है।
हाड़के दसन आहि हीरा मोती कहैं ताहि,
मांसके अधर ओंठ कहैं बिंबफरु है॥
हाड़ दंड भुजा कहैं कौलनाल कामधुजा,
हाड़हीकै थंभा जंघा कहे रंभातरु है।
योही झूठी जुगति बनावैं औ कहावैं कवि,
येतेपर कहैं हमैं सारदाको वरु है॥१८॥

शब्दार्थ :-गरंथि=गांठ. कुच=स्तन. सलेषमा(श्लेषमा)=कड़. दसन=दांत. आछि=छे. बिंबफरु(बिंबाङ्गल)=लालरंगनुं बिम्ब नामनुं ङ्ग. कौलनाल(कमलनाल)=कमलनी दांटी. रंभातरु=केलनुं आड.

अर्थ :-कुकवि मांसना पिंडरूप स्तनोने सुवर्णघट कहे छे, कड़, भांसी वगेरेना धररूप मुभने चंद्रमा कहे छे, हाडकाना दांतने हीरा-मोती कहे छे, मांसना छोठने बिंबाङ्गल कहे छे, हाडकाना दंडरूप हाथने कमलनी दांडली अथवा कामदेवनी पताका कहे छे, हाडकाना थांभलारूप जंघने केलनुं वृक्ष कहे छे. तेओ आ रीते जूही जूही युक्तिओ रथे छे अने कवि कहेवाय छे, अने छतां पण कहेछे के अमने सरस्वतीनुं वरदान छे. १८.

(चोपाई)

मिथ्यावंत कुकवि जे प्राणी।

मिथ्या तिनकी भाषित वानी॥

मिथ्यामती सुकवि जो होई।

वचन प्रवांन करै सब कोई॥१९॥

अर्थ :-जे प्राणी मिथ्यादृष्टि अने कुकवि डोय छे तेमनुं कडेकुं वचन असत्य डोय छे, परंतु जे सम्यग्दर्शनने पाभ्या तो न डोय पण शास्त्रोक्त कविता करे छे, तेमनुं वचन श्रद्धान करवा योग्य डोय छे. १८.

(ढोहरा)

वचन प्रवांन करै सुकवि, पुरुष हिए परवांन।

दोऊ अंग प्रवांन जो, सो है सहज सुजान॥२०॥

अर्थ :-जेमनी वाणी शास्त्रोक्त डोय छे अने हृदयमां तत्त्वश्रद्धान डोय छे, तेमना मन अने वचन भन्ने प्रमाणिक छे अने तेओ ज सुकवि छे. २०.

समयसार नाटकनी व्यवस्था (चोपाई)

अब यह बात कहूं है जैसे।

नाटक भाषा भयो सु ऐसै॥

कुंदकुंदमुनि मूल उधरता।

अमृतचंद्र टीकाके करता॥२१॥

अर्थ :-उवे ओ वात कहुं छुं के नाटक समयसारनी काव्य-रचना केवी रीते थई छे. आ ग्रंथना भूणकर्ता कुंदकुंदस्वामी अने टीकाकार अमृतचंद्रसूरि छे. २१.

समैसार नाटक सुखदानी।

टीका सहित संस्कृत वानी॥

पंडित पढ़ै सु दिढ़मति बूझै।

अलपमतिकौं अरथ न सूझै॥२२॥

અર્થ :—સમયસાર નાટકની સુખદાયક સંસ્કૃત ટીકા પંડિતો વાંચે છે અને વિશેષ જ્ઞાનીઓ સમજે છે, પરંતુ અલ્પબુદ્ધિ જીવોની સમજમાં આવી શકતી નહોતી.

પાંડે રાજમલ્લ જિનધર્મી ।

સમૈસાર નાટકકે મર્મી ॥

તિન ગિરંથકી ટીકા કીની ।

બાલબોધ સુગમ કર દીની ॥૨૩॥

ઈહિ વિધિ બોધ-વચનિકા ફૈલી ।

સમૈ પાય અધ્યાતમ સૈલી ॥

પ્રગટી જગમાંહી જિનવાની ।

ઘર ઘર નાટક કથા બખાની ॥૨૪॥

અર્થ :—નાટક સમયસારના જ્ઞાતા, જૈનધર્મી પાંડે રાજમલ્લજીએ આ ગ્રંથની બાલબોધ સહજ ટીકા કરી. આ રીતે સમય જતાં આ આધ્યાત્મિક વિદ્યાની ભાષા વચનિકા વિસ્તૃત થઈ, જગતમાં જિનવાણીનો પ્રચાર થયો અને ઘેર ઘેર નાટકની ચર્ચા થવા લાગી. ૨૩-૨૪.

(ચોપાઈ)

નગર આગરૈ માંહિ વિખ્યાતા ।

કારન પાઙ્ બહુ ગ્યાતા ॥

પંચ પુરુષ અતિ નિપુન પ્રવીને ।

નિસિદિન ગ્યાન-કથા રસ-ભીને ॥૨૫॥

અર્થ :—પ્રસિદ્ધ શહેર આગ્રામાં ^૧નિમિત્ત મળતાં એના અનેક જાણકાર થયા, તેમાં પાંચ મનુષ્ય અત્યંત કુશળ થયા, જે દિનરાત જ્ઞાન-ચર્ચામાં તલ્લીન રહેતા હતા. ૨૫.

૧. સત્સંગ, ગુરુગમ વગેરેનું.

(दोहरा)

रूपचंद पंडित प्रथम, दुतिय चतुर्भुज नाम।
तृतिय भगोतीदास नर, कौरपाल गुनधाम ॥२६॥
धर्मदास ये पंचजन, मिलि बैठें इक ठौर।
परमारथ-चरचा करैं, इनके कथा न और ॥२७॥

अर्थ :—पडेलां पंडित रुपयंदु, बीजा पंडित यतुर्भुज, त्रीजा पंडित भगवतीदास, योथा पंडित कुंवरपाल अने पांयमा पंडित धर्मदास.—आ पांयेय सज्जनो मणीने अकस्थानमां बेसता अने भोक्षभार्गनी यर्या करता, बीज वातो करता नडि. २६-२७.

कबहूं नाटक रस सुनै, कबहूं और सिद्धंत।
कबहू बिंग बनाइकै, कहै बोध विरतंत ॥२८॥

अर्थ :—अे कोर्य वार नाटकनुं रडस्य सांभणता, कोर्य वार बीजा शाओ सांभणता अने कोर्यवार तर्क उठावीने ज्ञानयर्या करता. २८.

चित कौरा करि धरमधर, सुमति भगोतीदास।
चतुरभाव थिरता भये, रूपचंद परगास ॥२९॥

अर्थ :—कुंवरपालजनुं चित क्यारा समान अर्थात् कोमण उतुं, धर्मदास धर्मना धारक उता, भगवतीदास सुमतिवान उता, यतुर्भुजना भाव स्थिर उता अने रुपयंदुनो प्रकाश यन्त्र समान उतो. २९.

(चोपाई)

जहां तहां जिनवानी फैली।
लखै न सो ताकी मति मैली ॥
जाकै सहज बोध उतपाता।
सो ततकाल लखै यह बाता ॥३०॥

અર્થ :-જ્યાં-ત્યાં (બધે) જિનવાણીનો પ્રચાર થયો, પણ જેમની બુદ્ધિ મલિન છે તે સમજી શક્યા નહિ, જેના ચિત્તમાં સ્વાભાવિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે તે આનું રહસ્ય તરત સમજી જાય છે. ૩૦.

(દોહરા)

ઘટ ઘટ અંતર જિન બસૈ, ઘટ ઘટ અંતર જૈન।
મતિ-મદિરાકે પાનસૌં, મતવાલા સમુઝૈ ના||૩૧||

અર્થ :-પ્રત્યેક હૃદયમાં જિનરાજ અને જૈનધર્મનો નિવાસ છે, પરંતુ ધર્મના પક્ષરૂપી દારૂ પીવાને લીધે મતવાલા લોકો સમજતા નથી. ૩૧.

(ચોપાઈ)

બહુત બઢાઈ કહાંલૌં કીજૈ।
કારિજરૂપ બાત કહિ લીજૈ ॥
નગર આગરે માંહિ વિખ્યાતા।
બાનારસી નામ લઘુ ગ્યાતા ॥૩૨॥
તામૈં કવિત્તકલા ચતુરાઈ।
કૃપા કરૈં યે પાંચૌં ભાઈ ॥
પંચ પ્રપંચ રહિત્ત હિય યોલૈ।
તે બનારસીસૌં હૈંસિ બૌલૈ ॥૩૩॥

અર્થ :-અધિક મહિમા ક્યાં સુધી કહીએ, મુદ્દાની વાત કહેવી ઉચિત છે. પ્રસિદ્ધ શહેક આગ્રામાં બનારસી નામના અલ્પજ્ઞાની થયા. તેમનામાં કાવ્ય-કૌશલ્ય હતું અને ઉપર જણાવેલા પાંચે ભાઈઓ તેમના ઉપર કૃપા રાખતા હતા, તેમણે નિષ્કપટ થઈને સરળ ચિત્તથી હસીને કહ્યું. ૩૨-૩૩.

૧. અહીં મતવાળા શબ્દના બે અર્થ છે—(૧) મતવાળા=નશામાં, (૨) મતવાળા=જેમને ધર્મનો પક્ષપાત છે.

નાટક સમૈસાર હિત જીકા ।

સુગમરૂપ રાજમલી ટીકા ॥

કવિતાબદ્ધ રચના જો હોઈ ।

ભાષા ગ્રંથ પઢૈ સબ કોઈ ॥૩૪॥

અર્થ :—જીવનું કલ્યાણ કરનાર નાટક સમયસાર છે. તેની રાજમલજી રચિત સરળ ટીકા છે. ભાષામાં જો ઇંદબદ્ધ રચના કરવામાં આવે તો આ ગ્રંથ બધા વાંચી શકે. ૩૪.

તબ બનારસી મનમહિં આની ।

કીજૈ તો પ્રગટૈ જિનવાની ॥

પંચ પુરુષકી આજ્ઞા લીની ।

કવિતાબદ્ધકી રચના કીની ॥૩૫॥

અર્થ :—ત્યારે બનારસીદાસજીએ મનમાં વિચાર્યું કે જો આની કવિતામાં રચના કરું, તો જિનવાણીનો ખૂબ પ્રચાર થશે. તેમણે તે પાંચેય સજ્જનોની આજ્ઞા લીધી અને કવિતાબદ્ધ રચના કરી. ૩૫.

સોરહસૌ તિરાનવૈ બીતૈ ।

આસૌ માસ સિત પચ્છ બિતીતૈ ॥

તિથિ તેરસ રવિવાર પ્રવીના ।

તા દિન ગ્રંથ સમાપત કીના ॥૩૬॥

અર્થ :—વિક્રમ સંવત્ સોળસો ત્રણુંના, આસો માસના શુકલપક્ષની તેરસ અને રવિવારના દિવસે આ ગ્રંથ સમાપ્ત કર્યો. ૩૬.

(દોહરા)

સુખ-નિધાન સક બંધ નર, સાહિબ સાહ કિરાન ।

સહસ-સાહ સિર-મુકુટ-મનિ, સાહજહાં સુલતાન ॥૩૭॥

અર્થ :—તે વખતે હજારો બાદશાહોમાં મુખ્ય, મહાપ્રતાપી અને સુખદાયક મુસલમાન બાદશાહ શાહજહાન હતો. ૩૭.

જાકૈ રાજ સુચૈનસૌં કીનોં આગમ સાર।
इति भीति व्यापी नहीं, यह उनको उपगार ॥૩૮॥

અર્થ :—તેમના રાજ્યમાં આનંદપૂર્વક આ ગ્રંથની રચના કરી અને કોઈ ભયનો ઉપદ્રવ ન થયો એ એમની કૃપાનું ફળ છે. ૩૮.

ગ્રંથના પદોની સંખ્યા (સવૈયા એકત્રીસા)

तीनसै दसोत्तर सोरठा दोहा छंद दोउ,
युगलसै पैतालीस इकतीसा आने हैं।
छयासी चोपाई, सैंतीस तेईसै सवैए,
बीस छप्पै अठारह कवित्त बखाने हैं॥
सात पुनि ही अडिल्ल, चारि कुडलिये मिलि,
सकल सातसै सत्ताइस ठीक ठानै हैं।
बत्तीस अच्छरके सिलोक कीने लेखे,
ग्रंथ-संख्या सत्रहसै सात अधिकानै हैं ॥३९॥

અર્થ :—૩૧૦ સોરઠા અને દોહા, ૨૪૫ એકત્રીસા સવૈયા, ૮૬ ચોપાઈ, ૩૭ તેવીસા સવૈયા, ૨૦ છપ્પા, ૧૮ કવિત્ત (ધનાક્ષરી), ૭ અડિલ્લ, ૪ કુંડલિયા—આવી રીતે બધા મળીને ૭૨૭ નાટક સમયસારના પદોની સંખ્યા છે; ૩૨ અક્ષરના શ્લોકના પ્રમાણથી ગ્રંથ સંખ્યા ૧૭૦૭ છે. ૩૯.

(દોહરા)

समयसार आत्म दरव, नाटक भाव अनंत।
सो है आगम नाममैं, परमारथ विरतंत ॥४०॥

અર્થ :—સર્વ દ્રવ્યોમાં આત્મદ્રવ્ય પ્રધાન છે અને નાટકના ભાવ અનંત છે, તેનું આગમમાં સત્યાર્થ કથન છે. ૪૦.

સમાપ્ત

ईडरना भंडारणी प्रतिनो अंतिम अंश

ईह ग्रन्थकी परति अेक ठौर देषी थी, वाके पास बहुत प्रकार करि मांगी, पै वा परति लिखनको नहिं दीनी, पाछें पांच भाई मिलि विचारि कियो, ज्यो ऐसी परति होवे तो बहुत आछौ. ऐसौ विचारिके तिन परति जुदी २ देषिके अर्थ विचारिके अनुक्रमे २ समुच्चय लिषी है.

(दोहरा)

समयसार नाटक अकथ, अनुभव-रस-भंडार।
याको रस जो जानहीं सो पावें भव-पार॥१॥

(चोपाई)

अनुभौ-रसके रसियानै।
तीन प्रकार एकत्र बखानै।
समयसार कलसा अति नीका।
राजमली सुगम यह टीका॥२॥
ताके अनुक्रम भाषा कीनी।
बनारसी ग्याता रसलीनी॥
ऐसा ग्रंथ अपूरव पाया।
तासैं सबका मनहिं लुभाया॥३॥

(दोहरा)

सोई ग्रंथके लिखनको, किए बहुत परकार।
वाँचनको देवे नहीं, ज्यों 'कृपी रतन-भंडार॥४॥

१. कृपी=कृपण, कंजुस.

मानसिंघ चिंतन कियो, क्यों पावे यह ग्रंथ।
गोविंदसौं इतनी कही, सरस सरस यह ग्रंथ ॥५॥
तब गोविंद हरषित भयौ, मन विच धर उल्लास।
कलसा टीका अरु कवित, जे जे ते तिहिं पास ॥६॥

(चोपाई)

जो पंडित जन बांचौ सोइ।
अधिकौ उचो चौकस जोइ ॥
आगे पीछे अधिकौ ओछौ।
देखि विचार सुगुरुसौं पूछौ ॥७॥
अल्प मति है मति मेरी।
मनमें धरहुं चाह धनेरी ॥
ज्यौं निज भुजा समुद्रहि तरनौ।
है अनादि * * *

